

Douwe Steensma

Geroepen tot de dienst

Bijbels-theologische
bezinning op de
plaats van vrouwen
in de kerk

Douwe Steensma

Geroepen tot de dienst

Bijbels-theologische
bezinning op de
plaats van vrouwen
in de kerk

KokBoekencentrum Uitgevers • Utrecht

Vormgeving omslag en binnenwerk: Studio Mol

ISBN 978 90 435 4162 6

ISBN 978 90 435 4163 3 (e-book)

NUR 700

www.kokboekencentrum.nl

© 2024 KokBoekencentrum Uitgevers, Utrecht

Alle rechten voorbehouden.

KokBoekencentrum Uitgevers vindt het belangrijk om op milieuvriendelijke en verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van het papieren boek van deze titel is daarom gebruikgemaakt van papier waarvan het zeker is dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Inhoudsopgave

Woord vooraf 7

I HET BEGIN 10

Schepping – Zondeval

II HERSTEL EN VERNIEUWING 21

Verbond en verlossing – Galaten 3:28 – Andere verhoudingen – Gods nieuwe wereld

III VOORLOPIGE TEKENEN 35

Rechten van (slavin)vrouwen – Lichamelijke straffen – Erfgenamen en erfrecht – Scheidingsakte – Verdenking van overspel – Afkeer van prostitutie – Gelijke eerbiedwaardigheid – Straf op overweldiging van een meisje – Vrouwen en de cultus – Opvallende vrouwen

IV VROUWEN IN DE EERSTE EEUW 62

De Grieks-Romeinse wereld – Het Jodendom

V NA DE KOMST VAN JEZUS 75

Vrouwen in de evangeliën – Febe – Prisca – Maria – Junia – Andere vrouwen – Wederkerigheid in huwelijkszaken – Bidden en profeteren

VI ORDE VOLGENS DE HUISTAFELS 102

Literaire vorm – Oorsprong – Wederkerige erkenning – Vermaning aan het adres van vrouwen – Vermaning aan het adres van mannen – Onderlinge verbondenheid

VII GEZAG VAN VROUWEN IN KORINTE 119

Raadgeving – Achtergrond – Eigentijdse exegese – Hoofdbedekking – Beroep op de natuur – Evaluatie

VIII ORDE IN DE SAMENKOMSTEN 143

Interpolatie – Zwijgen – Onderbouwing – Onderwijs

IX ONDERWIJS AAN VROUWEN 158

Auteur – Situatie in Efeze – Kleding, haardracht en onrust – Dwaalleraren – Laster en mythen – Onderwijs thuis – Vrouwen zonder kennis

X ONDERWIJS DOOR VROUWEN 179

Concrete situatie – Onderwijs in de gemeente – Geen gezag aanmatigen – Adam als eerste geschapen – De vrouw kwam tot overtreding – Evaluatie

XI VROUWEN IN DE DIENST 201

Vrouwelijke diakenen – Weduwen – Vrouwelijke oudsten

Epiloog 234

Literatuur 243

Registers 256

Woord vooraf

Het grootste deel van de huidige christenheid verbiedt de participatie van vrouwen in kerkelijke ambten. Dit verbod heeft een lange traditie. Deze traditie is echter niet in overeenstemming met de norm van het koninkrijk van God. In dit rijk mogen vrouwen dienstbaar zijn in de verkondiging van het evangelie, het pastoraat en de catechese. Christus wil ook van hen gebruikmaken in deze specifieke diensten. Als hun roeping realiteit wordt, verrichten zij hun dienst naast en in zekere zin tegenover de dienst van anderen. Zij zorgen dan voor de gemeente, geven leiding aan andere diensten in haar midden en rusten de gelovigen toe voor het werk in dienst van Christus.¹

Toen de apostel Petrus in het huis van een zekere Cornelius, een Romeinse officier, het evangelie verkondigde, gaf God zijn Geest aan allen die daar waren. Later verklaarde Petrus: 'Als God hun wegens hun geloof in Christus hetzelfde geschenk wilde geven als ons, hoe had ik Hem daar dan van kunnen weerhouden?' (Hand. 11:17). Deze vraag heeft nog steeds betekenis. Als vrouwen bepaalde gaven bezitten en deze onder leiding van de heilige Geest willen en kunnen inzetten tot opbouw van de gemeente van Christus, hoe kunnen wij hen dan daarvan weerhouden? De Geest werkt in allen die in Christus zijn. Dit werk mag niet worden belemmerd (vgl. 1 Tes. 5:19). De Schrift leert dat mannen en vrouwen gezamenlijk zijn geroepen tot dienst in schepping en koninkrijk. Daarvan getuigt reeds het begin van Genesis.

Dit boek pretendeert niet dat pas in onze tijd het licht over deze kwestie is doorgebroken. Dat licht was er eerder, veel eerder zelfs. Wat vóór de komst van Christus al hier en daar oplichtte, is met zijn komst

¹ Vgl. Versteeg, 'Karakter', 68.

duidelijk geworden en in de apostolische prediking bevestigd. Maar dat licht is in de vroege kerk en de middeleeuwen onder de korenmaat geplaatst. Dit gebeurde onder invloed van de toenmalige androcentrische cultuur en als reactie op onorthodoxe leringen en praktijken. Iets van die invloed en reactie is overigens ook al op te merken in enkele nieuwtestamentische brieven. Paulus moest ingrijpen in de gemeenten van Korinte en Efeze vanwege dwaling en onordelijk gedrag. De gelovigen die toen zijn restricties ten aanzien van de plaats van vrouwen lazen, wisten precies wat hij daarmee bedoelde en wat zijn intentie was. Maar die concrete context raakte in de loop van de tijd steeds meer uit zicht, en daarmee ook de intentie van het apostolische vermaan. De letterlijke tekst ging een eigen leven leiden, als een wetstekst.

De intentie van dit apostolische vermaan – het tegengaan van dwaling en onordelijk gedrag – geldt vandaag nog steeds. In die zin hebben de desbetreffende teksten ook voor de kerk van de eenentwintigste eeuw gezag. Ze gebieden dat allen die de voortgang van het evangelie en de opbouw van Christus' kerk belemmeren, moeten zwijgen. Allen moeten zwijgen die woorden spreken die de toets van het apostolisch geloof niet kunnen doorstaan. In de gemeente van Christus is geen ruimte voor incompetenten leraren, laat staan voor dwaalleraren. Deze teksten verklaren eveneens met gezag dat *iedereen* in de gemeente moet zwijgen, in die zin dat iedereen acht moet geven op het woord van God, bescheiden en gehoorzaam (vgl. 1 Tim. 2:11), en niet mag vergeten wat hij heeft gehoord of gelezen (vgl. Jak. 1:23-25). Zwijgen is passend voor elke christen. Dit zwijgen is niets anders dan dat je het woord van God in je binnenste verbergt, daardoor stil bent, en aangeeft dat je dat woord heel goed in je opneemt en daarnaar wilt luisteren.

Søren Kierkegaard (1813-1855) sprak naar aanleiding van een 'zwijgtekst' lovende woorden over vrouw-zijn: de vrouw is het beeld van diegenen die niet vergeten wat zij hebben gehoord van het woord van God. Hij stelt dan dat we eigenlijk allemaal zo moeten worden. Dan ben je heel dicht bij je naaste; met heel je ziel, tot in de kleinste dingen ben je blij. Zo vul je het huis waar je woont, als een vrouw die alleen al door haar aanwezigheid zorgt voor gezelligheid en warmte. Vol speelse aandacht ben je de blijdschap van je huis. Dan wil je graag naar het woord van God luisteren. Deze zwijgzaamheid hebben we nodig wil Gods woord macht over mensen krijgen, aldus de Deense filosoof.

Het onvoorwaardelijk-allereerste wat nodig is, heet: stilte. ‘Stilte, stilte, geef ons weer stilte.’ Kierkegaard wijst erop dat het woord van God in zijn tijd – de eerste helft van de negentiende eeuw – niet meer te verstaan is. ‘Want als het met lawaai en spektakel moet worden uitgeschreeuwd, kán het Gods Woord niet meer zijn. Dus: stilte!’² Zwijgzaamheid is meer dan dat er niet gesproken wordt. Ze is een grondstemming en ontstaat als je jezelf spiegelt in het woord van God. Je neemt het woord tot je en blijft erover nadenken. Je wordt er stil van. Je luistert alleen maar. Met die intentie is dit boek geschreven: de intentie van zwijgzaamheid in erkenning van het gezag van de hoogste Leraar (vgl. 1 Tim. 2:11).

Omwille van de beschikbare ruimte in dit boek en de leesbaarheid daarvan is de discussie met andere auteurs beperkt gebleven. Wie enigszins bekend is met de grote hoeveelheid literatuur over ‘vrouw en ambt’, zal vaak zelf kunnen opmerken waar dit boek een interpretatie of visie van anderen volgt of afwijkt. Graag dank ik Eline de Graaf-Klok, drs. Albert-Jan Dorst, dr. Michael Mulder en dr. Dirk Visser die een eerdere versie van het manuscript hebben doorgenomen en daarbij waardevolle correcties en aanvullingen hebben voorgesteld. Ditzelfde geldt voor prof. dr. Marten van Willigen die hoofdstuk XI heeft gelezen. De citaten uit de Bijbel zijn genomen uit de NBV21, tenzij anders aangegeven.

² Zie zijn toespraak ‘De spiegel van het Woord’ (in: Kierkegaard, *Tot zelfonderzoek*, 55-56).

Het begin

God is de Schepper van man en vrouw. De zondeval heeft echter niet alleen hun eigenheid ernstig aangetast, maar ook hun onderlinge verhouding.

Schepping

God heeft de mens geschapen als zijn vertegenwoordiger op aarde. Gezien deze hoge roeping staat hij boven de andere schepselen. Hij is bijna een god, gekroond met glans en glorie. God heeft hem het werk van zijn handen toevertrouwd en alles aan zijn voeten gelegd: schapen, geiten, al het vee, en ook de dieren van het veld, de vogels aan de hemel, de vissen in de zee en alles wat trekt over de wegen der zeeën (Ps. 8:6-9). In dit beeld-van-God-zijn is zijn waarde gefundeerd. Deze waarde is gegeven in zijn relatie tot zijn Schepper, de bron en oorsprong van zijn bestaan. Zijn bestemming ligt in de verheerlijking van diens naam. Zo zijn mensen afzonderlijk beeld van God, maar ook gezamenlijk. Hun beeld-van-God-zijn is een gezamenlijke roeping. Mens-zijn floreert in de relatie tot God, maar ook in samenzijn. Het woord *'ādām* in Genesis – God schiep de *'ādām* naar zijn beeld (1:26) – duidt op deze gemeenschappelijkheid.¹ Het is een gemeenschapsbegrip,² dat wijst op de roeping van heel de mensheid. God schiep *hem* (enkelvoud), sprak vervolgens tot *hen* (meervoud) en zegende *hen* (opnieuw: meervoud). Deze *'ādām* werd mannelijk en vrouwelijk geschapen (1:27-28; 5:1-2). Het meervoud is eigen aan het beeld-van-God-zijn, maar ook de verscheidenheid daarin.

1 Davidson, *Flame*, 23-24; Gerstenberger, 'Frau und Mann', 73.

2 Westermann, *Schöpfung*, 82.

Zo werd de mens de zorg toevertrouwd over de vissen van de zee en de vogels van de hemel, over het vee, over de hele aarde en over alles wat daarop rondkruipt (1:28). Hij is geroepen tot heersen in overeenstemming met de orde van de schepping. Anders gezegd: hij moet op de juiste wijze onderscheid maken zoals God zelf deed bij zijn schepend handelen. Zo heerst hij priesterlijk,³ zodat de schepping tot ont-plooiing komt. God bracht *'ādām* in de tuin van Eden om die als een landbouwer te bewerken (vgl. 2:5, 8) en erover te waken (2:15). Dit bewerken en bewaken, dat staat voor heel het menselijk handelen, is een opdracht voor man en vrouw samen. Daarin staat de een niet boven de ander. Samen moeten zij de aarde beheren (1:26-28). Op geen enkel levensterrein mag de man zeggen dat hij zijn (en ook: de) vrouw niet nodig heeft. Evenmin mag de vrouw zeggen dat zij haar (en ook: de) man niet nodig heeft. Het werk van de een wordt gesteund, aangevuld en verrijkt door de ander. Beiden dragen met hun eigen gaven gezag in hun zorgzame heerschappij over de aarde en wat daarop leeft en beweegt. Beiden hebben een directe relatie tot God, worden gezegend, dragen verantwoordelijkheid in het voortbrengen van nageslacht en het beheer van de schepping. Zij zijn beiden priesters van de Schepper van hemel en aarde⁴ in de zin dat zij zijn bemiddelaars op aarde zijn.

Net als Genesis 1 getuigt Genesis 2 van een gelijke positie van beide seksen. Dit getuigenis is geschreven in de vorm van een ringconstructie: de hoofdzaken van het desbetreffende gedeelte staan aan het begin en het einde daarvan. De ene hoofdzaak is de schepping van de mens en de andere de schepping van de vrouw. Het aantal woorden voor beide zaken is in de grondtekst precies gelijk. De beweging die hier wordt getekend, gaat van incompleetheid naar compleetheid, van het alleen-zijn van Adam naar de vreugde van de ontdekking van haar die zijn gelijke is. De schepping van de vrouw, de oplossing van de eenzaamheid van Adam, is het hoogtepunt van het verhaal. Hoewel zij in tweede instantie is geschapen, is zij aan hem gelijkwaardig. Zij is uit hem geschapen, niet uit de aarde zoals de dieren, de planten en Adam zelf. Bovendien heeft degene die later is geschapen in Gods orde op grond van dat enkele feit geen lagere positie dan wie eerder is ge-

3 Vgl. De Jong, 'Heersen', 28, 31.

4 Middleton, *Image*, 207.

schapen. Iets daarvan is ook in de Umwelt van Israël zichtbaar. In een vergelijkbaar scheppingsverhaal uit de zeventiende eeuw v.Chr. – het Atrahasis-epos – is de vrouw het eerst geschapen, terwijl in de toenmalige samenleving de vrouw geen gezag had over de man.⁵

De schepping van een vrouw uit een rib van de eerste mens onderstreept hun verbondenheid (2:21-22). Het woord 'rib' duidt op nevenschikking. Met hetzelfde Hebreeuwse woord worden ook de zijden van de tabernakel (Ex. 26:26-27), de ark (25:14) en het altaar (38:7) aangeduid (vgl. 25:12; 26:20). Als een rib in de zijde van een man staat de vrouw aan de zijde van Adam. Zij heeft aan hem deel en maakt dat hij zijn taak op aarde kan verrichten. Zonder haar kan hij zijn werk niet doen en zijn bestemming niet bereiken. Hij heeft haar nodig. Zo vormen man en vrouw een levenseenheid. Hun verbintenis is een eenheid die met geen enkele andere eenheid in de schepping vergelijkbaar is. Als Adam zijn vrouw uit de hand van God ontvangt, roept hij uit dat zij zijn eigen gebeente is, zijn eigen vlees en bloed. Genesis 2 proclameert met juist *déze* aanduiding, die spreekt over vlees- en bloedverwantschap, dat man en vrouw gelijkwaardig zijn.⁶ Adam herkent zijn vrouw als deel van zichzelf en duidt haar aan met mannin (*isjah*): genomen uit een man (2:23). Hij heeft voortaan iemand naast zich. Blij verrast is hij door dit geschenk. Hij ervaart daarmee iets van de volheid van zijn bestaan, dat uiteindelijk zijn volledige bestemming bereikt in de ultieme, heerlijke en volkomen gemeenschap met zijn Schepper.

Adams reactie verschilt van zijn reactie toen God de dieren bij hem bracht. Bij die gebeurtenis gaf hij namen aan het vee, de vogels en de wilde dieren (2:19-20) en toonde hij zijn heerschappij.⁷ Als God zijn vrouw bij hem brengt – Genesis gebruikt daarbij dezelfde uitdrukking voor 'brengen' als bij de dieren (2:22) –, is zijn reactie echter heel anders. Dan slaakt hij een kreet van verrukking. Hij herkent zijn vrouw als iemand tegenover zich. Dit tegenover duidt op een echte naaste, op iemand die met hem overeenstemt en zijn wederhelft is, en op de mogelijkheid van een daadwerkelijke ontmoeting van persoon tot per-

⁵ Davidson, *Flame*, 27-28.

⁶ Vgl. Küchler, *Schweigen*, 21.

⁷ Otto, *Theologische Ethik*, 63.

soon. Deze ontmoeting maakt mogelijk dat zij gezamenlijk de schepping gaan beheren en elkaar daarin helpen en aanvullen.

Het helper-zijn (2:18, 20) geeft aan dat de vrouw in een bepaald opzicht de redder van Adam is. Ze redt hem in elk geval uit zijn eenzaamheid. Ze is daarmee zelf ook bijna een god (vgl. Ps. 8:6) die redt en helpt. God zelf wordt ook zo aangeduid; Hij is de hulp van de zinnen (vgl. Ex. 18:4; Deut. 33:7, 26; Ps. 33:20; 54:6; 70:6; 115:9-11). Zo mag mannin de hulp van Adam zijn op alle terreinen van het leven.⁸ Samen zorgen zij voor de aarde en het voortbestaan van de mensheid. Bij deze hulp past een wederzijds verstaan in woord en antwoord, in alle doen en laten. In hun anders-zijn vullen zij elkaar aan en zijn ze aangewezen op elkaar. Evenals in Genesis 1 is er in Genesis 2 geen spoor van de gedachte dat de vrouw minder dan de man is of dat de man hoger dan de vrouw staat,⁹ ook al wordt de man als eerste door God aangesproken. Ten opzichte van God en hun taak zijn zij aan elkaar gelijk.

Hun verbondenheid is zo sterk dat deze de sterke band met het ouderlijk huis losmaakt: de man maakt zich los van zijn vader en moeder en hecht zich aan zijn vrouw; zij zijn dan één lichaam (Gen. 2:24). Dat de man zijn familie verlaat, zegt dat elke onderwaardering van de vrouw is uitgesloten. Zijn liefde is zo groot en vervult zo zijn gedachten dat hij bereid is de nauwste familieband los te maken om met zijn vrouw een nieuwe levenseenheid te gaan vormen. Zo proclameert deze tekst de gelijkheid van de geslachten. Vrijheid van heerschappij is een wezenlijk kenmerk van de verbondenheid tussen man en vrouw.¹⁰ Zij passen volgens Gods scheppingsbedoeling bij elkaar, stemmen met elkaar overeen, helpen elkaar en zijn er voor elkaar. In een huwelijkse verbondenheid zijn zij op elkaar gericht. Samen zijn zij evenbeeld van God, zonder dat dit gezamenlijke beeldschap hun persoonlijke beeldschap vermindert. In saamhorigheid representeren zij hun Schepper. Een vrouw mag verklaren dat haar geliefde van haar is, en zij van hem (Hoogl. 2:16): 'Ik ben van mijn lief, en mijn lief is van mij' (6:3). Zij wendt zich naar hem en hij wendt zich op zijn beurt naar haar. Blij

8 Westermann, *Schöpfung*, 124.

9 Peels, 'Man en vrouw', § 3.

10 Otto, *Theologische Ethik*, 63.

merkt zij op dat hij naar haar verlangt (7:11). Daarmee weerspiegelen zij iets van de paradijselijke vrede.

Hoewel man en vrouw in hun oorsprong onlosmakelijk aan elkaar verbonden zijn, zijn zij ook verschillend. Dit verschil is fundamenteeler dan het verschil tussen vader en zoon, moeder en dochter, en tussen mensen van verschillende leeftijd en met verschillende gaven en karaktertrekken. Het is meer dan een variatie waarachter een neutraal, abstract mens-zijn schuilgaat, maar gaat terug op een scheppingsdaad van God. Deze daad maakt dat zij in hun structureel anders-zijn elkaar aanvullen en zo invulling geven aan hun eenheid. In geen enkele andere verhouding zijn mensen met lichaam en ziel zo op elkaar aangewezen en afhankelijk van elkaar. Hun verlangen naar elkaar krijgt – schepselmatig gezien – gestalte in een verlangen naar lichamelijke eenwording. Deze eenwording onderstreept dat zij beiden delen in het beeld-van-God-zijn. Zij horen niet bij twee verschillende soorten. Beiden zijn zij volledig beeld van God, maar elk op hun eigen wijze. Voor de man geldt in het bijzonder dat hij als eerste door God is aangesproken (Gen. 2:16-17; 3:9). In de levensverbintenis met zijn vrouw moet hij zich steeds bewust zijn van deze verantwoordelijkheid (vgl. Ef. 5:25-33a) in de zorg voor en het beheer van Gods scheppingswerk. Deze verantwoordelijkheid komt overigens niet in mindering op de verantwoordelijkheid van de vrouw voor haar taak.

Wat schepselmatig gezien voor de man geldt, namelijk dat zijn man-zijn heel zijn bestaan doortrekt, geldt ook voor de vrouw: haar vrouw-zijn doortrekt heel haar doen en laten. Lichaam en ziel zijn een. God schiep twee menselijke bestaanswijzen, die niet alleen verschillen in biologisch en anatomisch opzicht. Wat het verschil in karaktereigenschappen betreft, liggen de zaken echter niet altijd even helder. Van belang is vooral dat man en vrouw beiden beeld van God zijn en twee wijzen daarvan vormen, maar ook samen zijn beeld zijn. God schiep beide seksen met een structureel verlangen naar completering, omdat Hij wilde dat zij Hem zo op aarde zouden vertegenwoordigen en aan elkaar verbonden zouden zijn. Zij moeten samen zorg dragen voor de aarde. Hoewel de man als eerste is geschapen, staan beiden rechtstreeks onder God. Beiden dragen gelijk gezag en verantwoordelijkheid ten aanzien van hun werk in de schepping.

Het grootste deel van de huidige christenheid is tegen de deelname van vrouwen in kerkelijke ambten. Dit boek stelt echter dat dit niet in overeenstemming is met de Bijbel. De Bijbel leert ons dat in Christus man en vrouw een gelijke gezagspositie mogen bekleden. Om dit duidelijk te maken bespreekt de auteur talrijke bijbelteksten en bijbelse motieven, zowel uit het Oude als het Nieuwe Testament. In het laatste hoofdstuk komt de plaats van de vrouw in de vroege kerk aan de orde. Dit boek is uniek in het Nederlands taalgebied vanwege de grondige bespreking van alle relevante teksten en motieven.

Douwe Steensma is predikant en daarnaast docent ethiek aan de Theologische Universiteit Apeldoorn. In 2016 verscheen zijn studie *Echtscheiding. Een exegetisch-ethische evaluatie* en in 2020 *Waarom trouwen? De publieke bevestiging van een relatie*.

KokBoekencentrum.nl
UITGEVERS | UTRECHT